

УДК 349.6:620.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.56>

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ «ЗЕЛЕНОГО» ЗРОСТАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Чавостін Д.А.,*аспірант Державної установи**«Інститут економіко-правових досліджень**імені В.К. Макутова НАН України»*

ORCID: 0009-0006-7178-4107

e-mail: chavostin@gmail.com

Чавостін Д.А. Інституційні механізми забезпечення «зеленого» зростання енергетичного сектору України.

У статті досліджуються теоретико-правові засади «зеленого» енергетичного перетворення в Україні в контексті сучасних глобальних викликів та євроінтеграційних процесів. Розглянуто актуальність переходу до альтернативної енергетики, зумовлену виснаженням традиційних енерго-ресурсів, екологічними проблемами та геополітичними чинниками, зокрема військовою агресією Росії. Проаналізовано нормативно-правову базу у сфері альтернативної енергетики, включаючи Закон України «Про альтернативні джерела енергії» та інші законодавчі акти.

Автор виділяє чотири етапи розвитку правового регулювання альтернативної енергетики в Україні: 1992-2000 рр. – формування базових понять; 2000-2009 рр. – створення фундаментальної правової бази; 2009-2015 рр. – впровадження ефективного регуляторного механізму; 2015-2020 рр. – реформування електроенергетичної галузі відповідно до міжнародних зобов'язань. Окреслено основні напрями державної політики щодо альтернативних джерел енергії, серед яких: збільшення обсягів виробництва та споживання енергії з альтернативних джерел, посилення енергетичної незалежності, забезпечення екологічної безпеки та формування сприятливого інвестиційного клімату.

Особливу увагу приділено Європейському зеленому курсу як орієнтиру для України у переході до сталої економіки та чистої енергетики. Розглянуто різні механізми стимулювання інвестицій у зелену економіку, включаючи портфельні стандарти використання відновлюваних джерел енергії, торгівлю викидами та «зелені сертифікати». Підкреслено важливість диференційованого підходу до застосування ринкових стимулів у різних галузях альтернативної енергетики.

Автор доходить висновку, що, незважаючи на значні кроки у розвитку альтернативної енергетики, інституційні зміни української економіки у напрямку зеленого зростання відбуваються недостатньо послідовно через недосконалість існуючих механізмів. Для успішної трансформації необхідно розбудувати відповідну інфраструктуру на національному рівні, враховуючи міжнародний досвід та зобов'язання України, що дозволить не лише досягти цілей сталого розвитку, але й забезпечити енергетичну безпеку країни в довгостроковій перспективі.

Ключові слова: альтернативна енергетика, зелена економіка, господарсько-правове регулювання, Європейський зелений курс, енергетична безпека.

Chavostin D.A. Institutional mechanisms for ensuring «green» growth of the energy sector of Ukraine.

The article examines the theoretical and legal foundations of «green» energy transformation in Ukraine in the context of modern global challenges and European integration processes. The relevance of the transition to alternative energy, due to the depletion of traditional energy resources, environmental problems and geopolitical factors, in particular, Russia's military aggression, is considered. The regulatory and legal framework in the field of alternative energy is analyzed, including the Law of Ukraine «On Alternative Energy Sources» and other legislative acts.

The author identifies four stages of development of legal regulation of alternative energy in Ukraine: 1992-2000 – formation of basic concepts; 2000-2009 – creation of a fundamental legal framework; 2009-2015 – implementation of an effective regulatory mechanism; 2015-2020 – reforming the electricity industry in accordance with international obligations. The main directions of state policy on alternative energy sources are outlined, including: increasing the production and consumption of energy from alternative sources, strengthening energy independence, ensuring environmental safety and creating a favorable investment climate.

Particular attention is paid to the European Green Deal as a guideline for Ukraine in the transition to a sustainable economy and clean energy. Various mechanisms for stimulating investments in

the green economy are considered, including portfolio standards for the use of renewable energy sources, emissions trading and «green certificates». The importance of a differentiated approach to the application of market incentives in various alternative energy sectors is emphasized.

The author concludes that, despite significant steps in the development of alternative energy, institutional changes in the Ukrainian economy towards green growth are not taking place consistently enough due to the imperfection of existing mechanisms. For a successful transformation, it is necessary to build an appropriate infrastructure at the national level, taking into account the international experience and commitments of Ukraine, which will allow not only to achieve sustainable development goals, but also to ensure the country's energy security in the long term.

Key words: alternative energy, green economy, economic and legal regulation, European Green Deal, energy security.

Постановка питання. В умовах глобальних екологічних викликів та енергетичної кризи питання переходу до «зеленої» енергетики набуває критичного значення для сталого розвитку людства. Концепція «зеленого» енергетичного перетворення передбачає фундаментальні зміни в структурі виробництва та споживання енергії з метою зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, декарбонізації економіки та забезпечення енергетичної безпеки.

Теоретико-правові засади «зеленого» енергетичного перетворення формують комплексну систему принципів, норм та механізмів регулювання, що забезпечують перехід від традиційної моделі енергетичного сектору до інноваційної екологічно орієнтованої парадигми. Цей перехід потребує не лише технологічних інновацій, але й відповідного правового забезпечення, яке стимулюватиме розвиток відновлюваних джерел енергії, енергоефективності та низьковуглецевих технологій.

Актуальність дослідження теоретико-правових засад «зеленого» енергетичного перетворення зумовлена необхідністю формування ефективної нормативно-правової бази, яка б відповідала сучасним викликам у сфері енергетики та екології. Створення правового фундаменту для стимулювання розвитку альтернативної енергетики, запровадження енергоефективних технологій та зменшення викидів парникових газів є невід'ємною складовою досягнення цілей сталого розвитку та міжнародних кліматичних зобов'язань держав.

Метою дослідження аналіз правового регулювання та інституційного забезпечення розвитку альтернативної енергетики в Україні в контексті євроінтеграційних процесів та переходу до «зеленої» економіки.

Стан опрацювання проблематики. Джерельну базу дослідження складає широкий спектр теоретичних та нормативно-правових джерел, що охоплюють різні аспекти «зеленого» енергетичного перетворення. Теоретичні джерела представлені науковими працями вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі енергетичного права, екологічного права, міжнародного права навколишнього середовища та економіки природокористування. Особливу увагу приділено монографіям та науковим статтям, присвяченим правовому регулюванню відновлюваної енергетики, енергоефективності та стратегіям декарбонізації.

Нормативно-правова база тематики дослідження включає міжнародні договори та конвенції у сфері зміни клімату (зокрема, Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, Кіотський протокол, Паризьку угоду), документи Міжнародного енергетичного агентства, акти Європейського Союзу щодо енергетичного та екологічного права (директиви та регламенти ЄС у сфері відновлюваної енергетики, енергоефективності, системи торгівлі викидами), а також національне законодавство різних країн світу, що регулює питання «зеленого» енергетичного переходу.

Важливу частину джерельної бази становлять аналітичні доповіді та звіти міжнародних організацій, таких як Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Міжнародне агентство з відновлюваної енергетики (IRENA), Світовий банк, які містять статистичні дані та аналіз сучасних тенденцій у сфері розвитку «зеленої» енергетики. Також варті уваги матеріали судової практики національних та міжнародних судових інстанцій щодо спорів у сфері енергетики та охорони навколишнього середовища, що дозволяє дослідити практичні аспекти застосування правових норм у цій сфері.

Виклад матеріалу дослідження. Насамперед відзначимо, економічна безпека включає різні складові – від енергетичної, підприємницької та продовольчої до безпеки соціальної сфери і життєдіяльності людини. У 21 столітті понад 2/3 населення Землі проживає в містах, споживання ресурсів якими загострює проблему кліматичних змін і вимагає переходу до сталого розвитку. Сучасний сталий розвиток міст асоціюється з концепцією «розумних міст», де країни ЄС є визнаними лідерами. Ця концепція поєднує п'ять ключових елементів: «розумну економіку» (базується на цифрових технологіях і заощаджує ресурси); «розумне переміщення» (екологічно безпечні транспортні системи); «розумних людей» (з навичками роботи з ІТ та раціональним ставленням до

ресурсів); «розумне життя» (оптимізоване споживання та впровадження інформаційних технологій у всіх сферах); та «розумне врядування» (використання інноваційних технологій у публічному управлінні та залучення громадян до прийняття рішень) [1, с. 7].

При цьому, сучасний світовий та вітчизняний енергетичний розвиток стикається з гострою проблемою нестачі традиційних енергоресурсів. Енергетична криза зумовлена як об'єктивним виснаженням запасів нафти, вугілля та газу, так і суб'єктивними факторами, серед яких особливо виділяється військове вторгнення росії. Ця ситуація змушує міжнародну спільноту шукати альтернативні шляхи забезпечення енергетичної безпеки, що підвищує актуальність розвитку альтернативної енергетики. Крім того, міжнародні тенденції формування вуглецево-нейтральної промислової моделі диктують необхідність поступового переходу від традиційних енергоресурсів до альтернативних джерел енергії [2, с. 7].

Аналізуючи основний законодавчий акт у досліджуваній нами сфері – Закон України «Про альтернативні джерела енергії» [3], можна побачити, що його головною метою є сприяння розширенню використання альтернативних джерел енергії в паливно-енергетичному комплексі. Так, відповідно до статті 3 цього Закону, державна політика щодо альтернативних джерел енергії спрямована на: збільшення обсягів виробництва та споживання енергії з альтернативних джерел; посилення енергетичної незалежності України; гарантування екологічної безпеки та охорони здоров'я людини на всіх етапах від виробництва до кінцевого споживання такої енергії; забезпечення науково-технічного супроводу галузі альтернативної енергетики; дотримання законодавства всіма учасниками; формування сприятливого інвестиційного клімату та підтримку підприємництва. Статті 4 та 5 цього нормативного акта визначають ключові аспекти державного управління та регулювання у сфері альтернативних джерел енергії.

В цілому, розвиток правового регулювання альтернативної енергетики в Україні можна поділити на чотири етапи:

1992-2000: Формування базових понять альтернативної електроенергетики, початок законодавчості. Паралельно в європейських країнах активізувався розвиток відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) та створення міжнародних нормативних актів через погіршення екологічної ситуації.

2000-2009: Створення фундаментальної правової бази, підтримка європейської політики щодо ВДЕ. Сформовано понятійний апарат альтернативної енергетики, Україна долучилася до міжнародних організацій з охорони довкілля, взявши на себе зобов'язання розвивати відновлювальну енергетику.

2009-2015: Впровадження ефективного регуляторного механізму. Внесено зміни до законодавства, створено систему стимулів, прийнято закони про оподаткування та митний режим. Ухвалено Закон України «Про альтернативні джерела енергії».

2015-2020: Реформування всієї електроенергетичної галузі відповідно до міжнародних зобов'язань. Створено нові ринки, необхідні для функціонування об'єктів альтернативної енергетики, та спеціалізований суб'єкт для взаємодії з виробниками енергії з ВДЕ. Розширено міжнародну співпрацю в сфері відновлюваної енергетики [4, с. 22].

Європейський зелений курс (European Green Deal) представляє собою всеохоплюючу стратегію та дорожню карту для переходу Європи до сталої економіки, чистої енергетики та досягнення кліматичної нейтральності (нульових викидів парникових газів) до 2050 року. Ця ініціатива охоплює всі економічні сектори, з особливою увагою до енергетики, транспорту, сільського господарства, будівництва, а також металургійної, цементної, текстильної та хімічної промисловості. Ключовим завданням є забезпечення економічного зростання ЄС без збільшення споживання енергоресурсів. Концепція Європейського зеленого курсу була представлена Єврокомісією в грудні 2019 року, з того часу в рамках її реалізації були розроблені й прийняті різноманітні стратегії, включаючи «Чисту енергію», «Інтеграцію енергетичної системи», водневу, метанову та промислову стратегії, а також представлені програми розвитку офшорної відновлюваної енергетики, збереження біорізноманіття, зменшення забруднення небезпечними хімічними речовинами та інші документи [5, с. 4].

Галузі економіки, тісно пов'язані з підтримкою політики зеленого зростання, включають енергетику, використання природних ресурсів, екологічно чисте будівництво, боротьбу із забрудненням, мінімізацію відходів та надання «зелених» послуг. Кожна з цих галузей може сприяти «зеленому» зростанню через заохочення ефективнішого використання природних ресурсів та підтримку інновацій, які допомагають вирішувати екологічні проблеми і розвивати ринок «зелених» технологій. Для стимулювання розвитку відновлюваної енергетики численні країни встановили конкретні цілі для залучення інвестицій, включаючи іноземні. Такі цільові показники часто визначають певний відсоток від загального виробництва енергії, який планується отримувати з відновлюваних джерел. Методи й інструменти для досягнення цих цілей можуть мати ринковий або фінансовий характер, залежно від ресурсного потенціалу країни, розвиненості енергетичного ринку та політичної ситуації [6, р. 192].

Варто відзначити, що портфельні стандарти використання відновлюваних джерел енергії є дієвими механізмами заохочення інвестицій у зелену економіку. Ринкові інструменти, як-от торгівля викидами та «зелені сертифікати», також мають значний потенціал для стимулювання інвестицій та впровадження відновлюваної енергетики. Проте ефективність таких ринкових стимулів суттєво залежить від галузі їх застосування. Наприклад, у секторах вітрової енергетики та біомаси можна досягти позитивних результатів, чого не скажеш про сонячну енергетику. Аналогічна ситуація спостерігається з «зеленими» сертифікатами, які виявились не вигідними для інвестування в сонячну енергію. Щодо порівняльної оцінки ринкових та податкових інструментів стимулювання, західні науковці відзначають, що дозволи на торгівлю викидами ефективні при контролі за значними джерелами забруднення, тоді як податкові заходи більш доцільні для малих та розосереджених забруднювачів: домогосподарств, фермерських господарств і малих підприємств [7, с. 15].

Дж. де Бені виділяє кілька передумов, що передували розвитку відносин у сфері генерації енергії з альтернативних джерел: 1) стурбованість кліматичними змінами внаслідок глобального потепління (Київський протокол, Рамкова Конвенція ООН про зміну клімату), що сформувало правову основу; 2) непостійність у поставках викопного палива та енергетична залежність від інших держав, що складає економічний аспект; 3) технологічний розвиток і вдосконалення продуктивності обладнання для відновлюваних джерел енергії як прояв науково-технічного прогресу; 4) урядова підтримка програм розвитку альтернативних джерел енергії у формі державного стимулювання [8]. Тобто, розвиток і формування інституту правового регулювання альтернативної енергетики та його фундаментальних принципів має значний вплив на правову регламентацію електроенергетичної галузі України загалом, яка є більш широкою сферою.

Наразі інституційні зміни української економіки у напрямку зеленого зростання відбуваються недостатньо послідовно через недосконалість і неефективність існуючих механізмів. При цьому, за оцінками експертів, національна інституційна інфраструктура для забезпечення «зеленого» зростання є не просто інструментом досягнення національних цілей, але й фундаментальною умовою успішної державної політики як у територіальному, так і галузевому вимірах. Наявність розвинутих інституційних механізмів на міжнародному рівні створює потребу в розбудові відповідної інфраструктури на національному рівні. Україна також має визначитися у питаннях її формування, враховуючи процес зближення з позиціями міжнародної спільноти. Саме тому для нашої держави все більшої значущості набувають питання інституційного забезпечення та формування галузевої моделі «зеленої» економіки [9, с. 8].

Висновки. Отже, вважаємо, перехід до альтернативної енергетики став нагальною потребою для України та світу через виснаження традиційних енергоресурсів, екологічні проблеми та геополітичні виклики, зокрема військове вторгнення росії. Правове регулювання цієї сфери в Україні пройшло чотири етапи розвитку, від формування базових понять до комплексного реформування електроенергетичної галузі відповідно до міжнародних зобов'язань. Головною метою цього процесу є посилення енергетичної незалежності країни, забезпечення екологічної безпеки та створення сприятливого інвестиційного клімату.

Європейський зелений курс став орієнтиром для України у переході до сталої економіки та чистої енергетики. Його реалізація потребує впровадження ефективних механізмів стимулювання інвестицій у зелену економіку, таких як портфельні стандарти використання відновлюваних джерел енергії, торгівля викидами та «зелені сертифікати». При цьому важливо враховувати особливості кожної галузі, оскільки ефективність ринкових стимулів суттєво залежить від сфери їх застосування.

Незважаючи на значні кроки у розвитку альтернативної енергетики, інституційні зміни української економіки у напрямку зеленого зростання відбуваються недостатньо послідовно через недосконалість існуючих механізмів. Для успішної трансформації необхідно розбудувати відповідну інфраструктуру на національному рівні, враховуючи міжнародний досвід та зобов'язання України. Це дозволить не лише досягти цілей сталого розвитку, але й забезпечити енергетичну безпеку країни в довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біла С.О. Забезпечення економічної безпеки розвитку «розумних міст»: досвід країн ЄС. *Економіко-правові аспекти сталого розвитку : держава, регіон, місто: матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції (7 червня 2019 р., м. Київ)*. Київ: Наук. ред. В.А. Устименко. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. С. 7–11.
2. Штода Д.О. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2023.

3. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 219 р. № 555-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 155.
4. Молдованов Д.В. Фінансово-правове забезпечення державної політики в сфері альтернативної енергетики. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2020.
5. Железна Т., Драгнев С., Баштовий А., Пастух А., Крамар В. Переваги «зеленого» енергетичного курсу для громад. 60 с. URL: <https://rea.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/eu4u-zelenkurs.pdf>.
6. Kitzing L., Mitchell C., Morthorst P.-E. Renewable energy policies in Europe: converging or diverging? *Energy Policy*. 2012. Vol. 51. P. 192–201.
7. Мельник О.Г., Обіюх Н.М. Сучасні тенденції використання відновлюваних джерел енергії у країнах європейського союзу в умовах переходу до зеленої економіки: правові аспекти проблеми. *Науковий вісник УжНУ. Серія ПРАВО*. Випуск 55. Том 2. 2019. С. 14–18.
8. De Beni G. Private and public sector initiatives: How to encourage private and public parties to invest in our common future? URL: [http://www.dii-eume-na.com/fileadmon/Daten/AC_2011/Presentations/3b%20Finance/Dii_Cairo%202011_De %20Beni_Finance.pdf](http://www.dii-eume-na.com/fileadmon/Daten/AC_2011/Presentations/3b%20Finance/Dii_Cairo%202011_De%20Beni_Finance.pdf).
9. Основні засади впровадження моделі «зеленої» економіки в Україні: навч. посіб. / Т.П. Галушкіна, Л.А. Мусіна, В.Г. Потапенко та ін.; за наук. ред. Т.П. Галушкіної. К.: Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 154 с.